

TÜRKİYE'DE -OSMANLIDAN GÜNÜMÜZE- İSTATİSTİK TARİHİNE BAKIŞ

Fikri AKDENİZ* Fetih YILDIRIM**

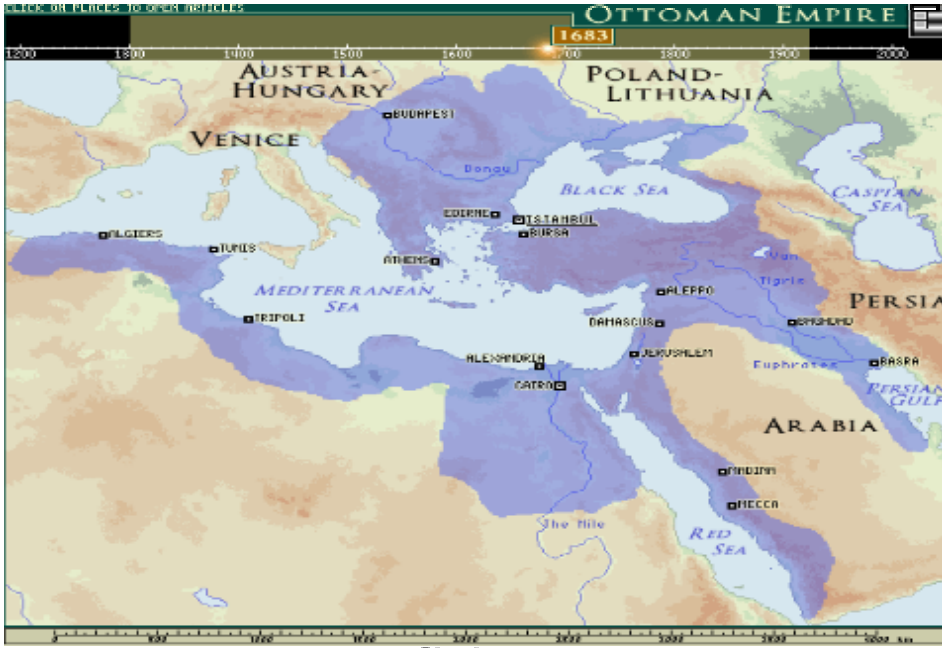
ÖZET

Amacımız, imparatorluğun korunmasını organize etmek ve ekonomiyi düzenlemek için istatistiksel veri kullanmak ve toplamak amacıyla Osmanlıların ilk çabalarından başlayarak gelişmeleri incelemek ve sunmaktır. Ayrıca Cumhuriyet döneminde ülkemizde İstatistik Bilim dalındaki gelişmeleri sizlerle paylaşmaktır.

Anahtar Kelimeler: Gelişmelerin tarihi, Osmanlılar, Türkiye'deki istatistik bilim tarihi.

1. GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu (1300-1923): Modern Türkiye'nin yer aldığı Anadolu yarımadasının kuzeybatısında kurulmuştur. Gücünün en yüksek olduğu dönemde (17. yüzyılda) İmparatorluk, şimdiki Arnavutluk, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan, Eski Yugoslavya, Macaristan, Irak, Suriye, Mısır, Kafkasya ve Rusya'nın bir parçası, Kuzey Afrika'nın çoğunluğu, üzerinde yönetime sahipti.

Şekil 1. 1683 yılında Osmanlı İmparatorluğu (mavi boyalı yerler)

*Prof. Dr. Çukurova Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İstatistik Bölümü, Adana, e-posta: akdeniz@cu.edu.tr

**Prof. Dr., Çankaya Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Endüstri Mühendisliği, Ankara, e-posta: fyildirim@cankaya.edu.tr

İmparatorluk bu toprakların tümünü Birinci Dünya savaşı sonunda kaybetti ve sonuç olarak çöktü; Türkiye devleti onun külleri üzerinde kuruldu.

İmparatorluğu yönetenler, birbirinden farklı yapıdaki büyük nüfusa sahip imparatorluğun gücünün devlet hazinesini dolu tutmaya bağlı olduğunun bilincindeydiler. Bu durum fonksiyonel bir vergi sistemi gerektirmekteydi, bunu başarmak için de toprak ve “reaya” (İmparatorluğun ilk dönemlerinde toprakla uğraşan ve vergi ödeyenler) ile ilgili iyi kayıt tutulması temel alınmıştı. Türk olsun Hıristiyan olsun reayanın devletle ilgisi kanunnamelerle gösterilmişti. Arazi ve vergi konularında öncü araştırmacı hukukçularından Ord. Prof. Ebul’ula Mardin (1881-1957)’e göre en eski kayıtların Sultan Orhan (1326-1360) dönemine; İktisat tarihçisi Prof. Ömer Lütfi Berkan (1902-1979)’a göre en eski arazi tahrir defterinin Sultan Murat (1360-1389) devrine ait olduğu öne sürülmüştür.

Osmanlılar kayıt tutarak yazılı belgelere verdikleri önemi belirtmek için tüm resmi kayıtların toplanması amacıyla 1389 da “Defterhane” adı verilen birim oluşturmuşlardı. Birbirini izleyen fetihlerle toprakları üç kıtaya yayılan imparatorluğun değişken sınırları içinde reayanın iyi yönetilmesi, merkezi yönetim otoritesini sağlayıp sürdürebilmenin özü sayılmıştır. Kırsal kesimde vergi yükümlüleri için “Mufassal (uzun uzun anlatılan) Defter-i Hakani’ler (bütün mülklerin yazılı olduğu defter)” oluşturulmuştur. Bu defterlerde her vergi yükümlüsünün tasarrufu altındaki toprak miktarını saptayan ve çeşitli vergi oranlarını belirleyen bilgiler sistematik bir biçimde verilmiştir. Bu nedenle arşivlerde saklanan “Sancak Mufassal Defterleri” nüfus ve ekonomi bakımından en ayrıntılı kaynaklarımızdır.

Dünya’da İstatistik 17. yüzyıla kadar dar amaçlı yalnız bilgi toplamaya yönelik yapılmış, bu yüzyıldan sonra Devletlerin veri talebini karşılamak amacı ile vergi toplama, askere alma, nüfus, ölüm, doğum, ve göçe yönelik bilgiler derlenmiştir. 20. yüzyıl öncesinde toplanan veri, çağdaş anlayış ve yöntemlerle değildi. Bu dar yaklaşım, hem toplanan verinin kapsamını hem de veri toplama tekniklerini kaçılmaz olarak etkilemiştir. 20. yüzyılın başından itibaren olasılık teorisindeki gelişmelerinde izlenmesiyle istatistik teorisi geliştirilmiştir. Osmanlılarda da 1300’lerden başlayarak resmi veri- düzenleme çabaları orduya asker alma ve vergi toplama amaçlı yapılmıştır.

Veri çoğunlukla, merkezi hükümet tarafından istenen, verinin çeşidi hakkında sadece kabaca bilgi sahibi olan çoğunlukla görevlendirilmiş din görevlileri tarafından toplanmıştı. Bu yaklaşım, doğal olarak verinin kalitesini etkilemişti: gerçekten devlet görevlileri tarafından toplanmış veriye dayalı resmi olarak basılmış sonuçlar olması, bunların güvenilir olduğu anlamına gelmiyordu.

2. 1831 NÜFUS SAYIMI ÖNCESİNDE VERİ TOPLAMA VE DÜZENLEME

On dördüncü asrın ikinci yarısından başlayarak Osmanlılar, vergi amacıyla sahip oldukları toprakların kapsamlı kayıtlarını tuttular. 15.-17. yüzyıllara ait nüfus verisi öncelikle Osmanlı yönetiminin fethedilen topraklarda dönem dönem yaptırdığı sayım ve yazımlara (tahrirlere) dayanır. Bu tür verinin toplandığı tapu tahrir defterleri bu dönemler için demografik malzemeyi oluşturur. Burada öncelikli amaç, nüfus sayımı değil, birer arazi (tapu), ve tarımsal gelir dökümü olarak düşünülmüştü. Bugünkü anlamda bir demografik amaç yoktu. Bu tahrirlerde sayım birimi tek tek kişilerin kendileri değil, vergiye tabi tutulacak olan toprak sahibi hanelerdir. Toprak kayıt

defterleri, düzenli bir programa bağlı olmadan pek çok defa güncelleştirilmiştir. Sonraki yüzyıllarda defterler düzenli tutulmamış ve boşluklar doğmuştur.

Çiftçiler ürettikleri ürüne dayalı olarak vergi ödemişlerdir, bu nedenle devlet ürün verimlerinin de kayıtlarını tutmuştur. Sayımdan kaçmaları önlemek, vergi miktarını en sağlıklı biçimde saptamak için belli yöntemler geliştirmişlerdi: Ödenecek vergiyi saptamak için üç yıldaki üretim ortalamasını esas almışlardı. Bu yaklaşım Osmanlı İmparatorluk yönetiminin istatistiği ilk kullanım şekli olarak düşünülebilir.

Devlet, 19. yüzyılda Orduda yapılan reform hareketine kadar yönetimi altında yaşayan insanların sayısını bilmek gereksinimi duymamıştı. Profesyonel ordunun belkemiğini oluşturan Yeniçeri ordusunun savaşlarda görev almaktan çok yöneticileri devirmekle ilgilenmesinin, ve devletin yapmak istediği tüm yenilik girişimlerinin karşısında yer alarak bir irtica unsuru olmasının sonucu olarak 1826 da, Vak’a-i Hayriye olayı sonrasında kaldırılmasıyla, sadece Müslüman askerlerden oluşan yeni bir ordu kurulmasına karar verilmişti. Böylece orduda görev alacak genç nüfusu saptamak amacıyla genel nüfus sayımı yapılmasına, ayrıca bu kez vergi almak için Müslüman olmayanları da içine alacak şekilde sayım yapılması gerektiğine karar verilmişti.

3. OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN İLK GENEL NÜFUS SAYIMI

On dokuzuncu yüzyıla gelinceye kadar Osmanlılarda yalnız nüfusu saptamak amacıyla yapılan sayımlara rastlanmaz. Vak’a-i Hayriye olayından sonra 1828 Osmanlı-Rus savaşı sırasında ilk nüfus sayım denemeleri yapılmışsa da savaş koşulları nedeniyle sonuç alınamamıştır. Tarihçi Prof. Enver Ziya Karal (1906-1982)’ın 1943 yılında basılan kitabına göre Osmanlı İmparatorluğu’nun ilk genel nüfus sayımı II. Mahmut (1784-1839)’un yenilik hareketleri sırasında Rumeli ve Anadolu Sancaklarıyla kasabalarında 1831 de yapıldı. Daha önce böyle genel nüfus sayımı yapılmadığından halkın endişe duymaması için sayımda şer’i memurlar (din görevlileri) görevlendirilmişti. Rumeli ve Anadolu’dan gönderilen defterleri derlemek ve değerlendirmek üzere İstanbul’da “Ceride Nezareti” kurulmuştu. Daha önceki nüfus sayımları bölgesel olarak yapılmıştı ve sonuçlar asla basılmamıştı. 1831 sayımında sadece erkek nüfus sayılmış ve sayılan nüfus, Müslüman olan ve Müslüman olmayan halk olarak kaydedilmiş, kimi yerde yaş, kimi yerde ise bıyık ve sakalın yoğunluğu ve rengi özellikle askerliğe uygun kimselerin saptanmasında esas alınmıştır. Memurların müslüman nüfusunu ayırt etmede farklı yaklaşımlarda bulunmaları belki de ellerine yazılı bir talimat verilmemiş olmasının sonucudur. Halkı korkutmamak için bu açıklamalar halkın gözü önünde kayıtlara yazılmamış, isimlerin yanına istenilene uygun, anlamında işaret koyulmuştur. Tüm imparatorluğa ulaşıldığı öne sürülemeyeceğinden ayrıca sayım sadece erkek nüfus arasında yapıldığından bu sayımın toplam imparatorluk nüfusunu yansıttığı öne sürülemez. Yinede, değinilen sayımla ilk kez yaklaşık da olsa Anadolu ve Rumeli’de demografik durumla bu yörelerin nüfusunda Müslüman olan ve olmayanların belirlenmesi yararlı olmuştur. Bu sayım için nüfus, din esasına göre bölünmüştü- Müslümanlar, Hıristiyanlar, Yahudiler. Kıptiler ve askerler ayrı gruplar olarak sayıldı. Sayımlar farklı yaş grupları için bulundu; fakat yaş gruplamalarının bölgesel görevlilerin kendi isteklerine göre değiştiği görülmektedir. Genel olarak, kişiler, çocuk, genç (askerlik hizmeti için uygun) ve yaşlı olarak sınıflandırılmıştır. Rahatsız ve fiziksel olarak sakat kimseler ayrı olarak kayıtlara geçmiştir. Başkent İstanbul’dan gönderilen görevliler Müslüman erkeklerin isim ve yaşlarını tek tek yazdılar. Müslüman olmayan erkek nüfus, vergi ödeyenler (düşük (on

iki kuruş), orta (yirmi dört kuruş), yüksek gelir (kırk sekiz kuruş) gruplarına göre) ve vergiden muaf olanlar (yaşlı, iş yapamaz, sakat) olarak bölünmüştü. Hıristiyan nüfus Reaya olarak gösterilmişti. Reayanın kalabalık olduğu büyük illerde Hıristiyanlar Bulgar, Rum, Ermeni biçiminde de ayrıca ayrılmıştı.

Bu sayımın sonucu olarak devlet aşağıdaki doğruya yakın bilgiye sahip olmuştu:

1. İmparatorluk içindeki etnik ve dinsel azınlıkların yaklaşık dağılımı,
2. Askerlik için uygun Müslümanların sayısı,
3. Toplanabilecek verginin tahmini.

Bu sayımın en büyük eksiği şuydu: Sınırlı yaş bilgileri kaydedilmişti, bu sonuçlar doğru nüfus projeksiyonları için kullanılamazdı. 1831 nüfus sayımından sonra bazı bölgesel sayımlar yapılmıştı, 1897 deki genel nüfus sayımına kadar bazı başarısız girişimler olmuştu.

Bazı kişiler 1831 nüfus sayımından kuşku duyabilecektir. İnanıyoruz ki bu sayım bir politik amaç taşımamaktadır. Devlet, Müslüman nüfusu askerlik için, Müslüman olmayan nüfusu da vergi amaçlı bilmek istemiştir. Müslüman nüfus için olması gerekenin altında tahmin daha az asker demektir. Müslüman nüfusu çok göstermek kendi kendini aldatmak, Hıristiyan nüfusu az göstermek ihtiyaç duyulan verginin bir kısmından feragat etmek anlamına gelirdi ki her iki durum da devletin aleyhinedir.

4. ONDOKUZUNCU YÜZYIL SONLARI VE OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN İLK İSTATİSTİK YILLIĞI

Osmanlı Devleti'nde ilk "İstatistik Dairesi" I. Abdülaziz (1861-1876) döneminde 1874 yılında kurulmuş, aynı yıl nüfus sayımına girilmiştir. II. Abdülhamit (1876-1909) döneminde 1877 de "İstatistik Dairesi" kapatılmış, 1877 de çıkarılan "İstatistik İdareleri Yasası" ile her bakanlık her il ve büyük ilçelerde birer istatistik dairesi ve İstanbul'da başbakanlığa bağlı bir "İstatistik Danışma Kurulu" oluşturulmuştur. 12.09.1880 tarihli "İstatistik idareleri hakkında tüzük" ile taşradaki istatistik dairelerinin ve 01.10.1891 tarihli "Başbakanlık istatistik danışma" kurulu hakkında tüzük" ile de danışma kurulunun görevleri belirtilmiştir. 28.02.1882 tarihli "Hukuk ve Ticaret İstatistikleri yönetmeliği" ile 28.02.1882 tarihli "Ceza İstatistikleri Yönetmeliği" yürürlüğe girmiştir. 1881 yılında "Nüfus Sicil Tüzüğü" yayınlanmış ve "Nüfus Müdürlüğü" kurulmuştur. Aynı yıl içinde "Genel Nüfus Sayımı Tüzüğü" yayınlanmıştır (Kutsal ve Toktamış, 1981).

Osmanlı Devleti'nin ilk ve tek genel İstatistik Yıllığı 1897 yılında hazırlanmıştır. Bu yıllık 19. yüzyılın sonunda Osmanlı Devletinin çeşitli ekonomik ve sosyal göstergeleriyle ilgili yıllar ve bölgeler itibariyle ayrıntılı veriyi içermektedir. Bu yılda yönetimsel yapı, nüfus, eğitim, sağlık, kara ve deniz ulaşımı, tarım, madencilik, ormancılık, haberleşme, dış ticaret, sanayi ve yargı ile ilgili veri bulunmaktadır. Bu özelliği nedeniyle bu eser büyük önem ve değer taşımaktadır. Bu yılda 1877-1897 yılları arasında Osmanlı toprakları içinde göçmenlerin sayısı, hastanelerin, doktorların, diğer sağlık sektörü personel sayıları, cinayet ve hafif suçların türleri ve suç işleyenlerin meslekleri ve etnik yapıya göre dağılımı, okullar, yabancı okullar, Müslüman olan ve olmayan öğrenci sayıları, öğretmenler, yüksek okullarda öğretilen dersler, üretilen tahıl miktarları, canlı hayvan sayıları, devletin gelir ve giderleri, v.s görülmektedir. 1897 yılı bugün üretilen istatistiksel yıllıklara çok benzerlik göstermektedir.

19. Yüzyılın sonunda Osmanlı İmparatorluğu 3272354 km² toprak üzerinde hükmediyordu ve üç kıtaya yayılmıştı. Nüfusun yaklaşık olarak 23,1 milyonu Avrupa topraklarında, 10,1 milyonu Asya ve Afrika topraklarında bulunmaktaydı.

5. YİRMİNCİ YÜZYIL BAŞLARI

Osmanlı döneminin ilk tarım sayımları Avrupa bölümündeki toprakları için 1907 de, Asya ve Afrika’daki toprakları için 1909 yılında yapılmıştır. İstatistikte yer alan verinin derlenmesi için tüm il ve ilçelere soru formları gönderilmiş ve bunların çoğunluğu ticaret odaları ile belediye meclislerince, bir bölümü ise mal, tapu ve nüfus memurlarından oluşan komisyonlar tarafından doldurulmuştur. İstenen bilgilerin soru formlarına doldurulmasında ilçenin mal, tapu ve özellikle de vergi kayıtlarından büyük ölçüde yararlanılmıştır.

1913 ve 1914 yıllarında da benzer tarım sayımları yapılmıştır. Tarım istatistiklerinde yer alan başlıca tarla ürünlerinin ekiliş alanları, üretim miktarları, üretim değerleri, ve verimlilik düzeyleri ile ilgili bilgiler sunulmuştur. Tarımsal üretim miktarları, üretimden alınan öşür (üretilen ürünün onda biri) vergisi gelirleri dikkate alınarak tahmin olduğundan nispeten doğruya yakın verilerdir.

Osmanlı Tarım ve Ticaret Bakanlığı 1913 ve 1915 yıllarında İstanbul çevresinde ve Anadolu’nun batısında yer alan diğer büyük şehirlerde sanayi sayımı yaptırmıştır. Geri kalan şehirlerde, Adana ve Tarsus’taki dört pamuk ipliği fabrikası dışında önemli bir sanayi kuruluşu bulunmamaktadır. Sonuçları 1917 de yayımlanmıştır. Endüstriyel üretimler sekiz gruba ayrılmıştır: gıda (un, makarna, şekerlik, konserve, bira, buz, tütün, alkolü içki üretimi), toprak (tuğla, çimento, kireç, porselen üretimi), deri (saraçlık, ayakkabı, işlenmiş deri üretimi), ağaç (marangozluk ve doğramacılık, tahta kutu üretimi), dokuma (hazır elbise ve çamaşır, ipek dokumacılığı, pamuk ipliği, yün iplik üretimi), kırtasiye (sigara kağıdı, matbaacılık ve diğer kağıt üretimi), kimya yağ, sabun, palamut özü, diğer kimyasal maddeler üretimi), madeni eşya (dökümhane ve imalathaneler, diğer döküm mamulleri) dir.

Beşinci Mehmet Reşat (1909-1918) zamanında 1910 yılında frengi ile savaş yasaının uygulaması ile sağlık istatistiklerine başlanmıştır. 31.03.1918 tarihinde “İstatistik Genel Müdürlüğü kurulması hakkında yasa” ve Altıncı Mehmet Vahdettin (1918-1922) döneminde 14.08.1918 tarihinde “İstatistik Genel Müdürlüğünün görevleri ve dairelerdeki istatistik büroları ile ilişkilerine ait tüzük” yürürlüğe konmuş, bu konuda başarı sağlanamamış ve 18.07.1919 bir kararname ile bu genel müdürlük kaldırılmıştır. 15.09.1919 tarihli bir kararname ile de Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğünün tasfiyesi esasları saptanmıştır (Kutsal ve Toktamış, 1981).

6. CUMHURİYET DÖNEMİ

25.04.1926 tarih ve 3517 sayılı “Merkezi İstatistik Dairesi Kurulması hakkındaki yönetmeliği yürürlüğe koyan kararname” yayınlanmıştır. Bu kararnameden sonra Belçika’lı İstatistik Uzmanı Camille Jacquart müdürlük görevine başlamıştır. 13.06.1962 gün ve 53 sayılı “Devlet İstatistik Enstitüsü” nün kuruluşu, görevleri, yetkileri hakkında yasa yürürlüğe girmiştir.

6.1 Türkiye’de İstatistik Biliminin Gelişimi

Bu bölümü Ülkemizde görevli olduğu sırada Profesör William Wasserman (Syracuse University)’ın “The Teaching and Use of Statistics in Turkey, The American Statistician (1958), Vol. 12, No.2, 16-18” yazısına dayanarak sunmak istiyoruz. Wasserman’a göre:

- Türkiye’de, Yönetim birimleri, endüstri ve çeşitli bilim dallarında istatistik yöntemlerin potansiyeli henüz bilinmemektedir.
- Küçük fakat gelişme eğilimi gösteren bir grup insan istatistik yöntemler hakkında bilgi sahibi ve onları uyguluyorlar.
- Son beş yıl boyunca günümüze kadar bazı fakültelerde istatistik dersleri veriliyor, diğerlerinde yetişmiş öğretim üyesi olmadığından istatistik dersi verilememektedir.

Türk eğitim sisteminde herhangi bir yerde istatistikte derece almış birini bulmak mümkün değildir. Makalenin yazıldığı yılda (beş yıldır) İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi’nde öğrencilerin Olasılık ve İstatistiğe Giriş dersleri aldıkları belirtilmiştir. Ayrıca üst sınıflarda Örnekleme ve Demografik İstatistik Analizi dersleri de bulunmaktadır. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde de tüm öğrencilerin aldığı “ekonomi için istatistik” dersleri vardır. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi’nde de üçüncü sınıf öğrencileri için bir yarıyıllık istatistik dersinde olasılık ve istatistik bilgisine ek olarak varyans analizi ve deneysel tasarım da verilmektedir. İstanbul’daki Robert Kolej’de de İstatistiğe Giriş dersi bulunmaktadır. Buralardaki istatistik dersleri Amerika’da eğitim görmüş öğretim elemanları tarafından verilmektedir. Bu tarihte İstanbul Teknik Üniversitesi, Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi’nde henüz İstatistik dersi bulunmamaktadır.

Profesör Wasserman’ın yazısını göz önüne alarak yaptığımız inceleme sonucunda günümüzden 30 yıl öncesine kadar basılmış Türkçe istatistik kitaplarından ulaşabildiklerimizi aşağıda vereceğiz. Büyük bir kısmı hayatta olmayan yazarları önderler olarak anmak istiyoruz.

(1935-1980) yılları arasında Türkiye’de İstatistik bilim dalının tanıtılması ve geliştirilmesi amacıyla basılmış ilk istatistik kitapları

A. DeMoncetz (1935): “İstatistik Usullerine Giriş”, İstatistik Umum Müdürlüğü, Neşriyat No:69, Tetkikler Serisi No:39, Ankara.

Ömer Celal Sarç (1936): “İstatistik Teorisi ve Tekniği”, İstanbul Üniversitesi Yayınları No:37, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Seri A-4, İstanbul.

Celal Aybar ve Sabit Aykut (1937): “Nazari ve Tatbiki İstatistik Dersleri”, Erkek ve Teknik Öğretim Okulları Ders Kitapları No:5, İstanbul.

Mustafa Fotoz (1937): “İstatistik Mebadisi (Tercüme)”, İstatistik Umum Müdürlüğü, Neşriyat No:112, Tetkikler Serisi No: 62, Ankara.

Ratip Yüceuluğ (1942): “İstatistikte Enterpolasyon Usulleri”, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara.

Zeki Zeybekoğlu (1942): “İstatistik Tahliline Giriş (Tercüme)”, İstatistik Umum Müdürlüğü, Neşriyat No: 189, Tetkikler Serisi No: 84, Ankara.

Selim Sabit Aykut (1946): “İstatistik Kültürü”, DİE Yayını No: 258, Ankara.

Ratip Yüceuluğ (1947): “Değişme İndeksleri”, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını No: 269; İncelemeler No: 122, Ankara.

Ratip Yüceuluğ (1947): “Toplanma: Toplanma Oranı, Toplanma İndeksleri” İstatistik Umum Müdürlüğü, Yayın No:266, İncelemeler No: 119, Ankara.

Celal Aybar (1948): “Teorik ve Teknik İstatistik Dersleri”, İstanbul.

Orhan Düzgüneş (1952): “İstatistik Metodları”, İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

Celal Senay (1954): “Matematik: İstatistik Metodları”, Ankara.

Haydar Furkaç (1956): “İstatistik Analizi”(Tercüme), İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 678, İstanbul İktisat Fakültesi Yayını No: 88, İstanbul.

Mustafa Fotozoğlu (1958): “Ekonomik ve Sosyal Kalkınmada Temel İstatistikler Listesi Tasarısı (Tercüme Eser)”, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayınları No: 381, Ankara.

Necati İşcil (1958, 1963): “İstatistik Metodları ve Tatbikatı” Yayın No. 377, İstiklal Matbaası, Ankara.

Haydar Furgaç (1960): “İstatistik Usülleri I-Rölöveler,” İstanbul.

Fazıl Gülçür (1961): “İstatistik Metodları: Analizi-Numuneler Teorisi-Tatbikatı”, Aktif Büro, İstanbul.

Ömer Celal Sarç (1962): “İstatistik”, İstanbul Üniversitesi Yayınları No:135, İstanbul.

Kemal Göçmençelebi (1962): “İstatistik Metodları”, DİE Yayını No:424, Ankara.

Zeki Avralıoğlu, Tevfik Çavdar ve Joel, L.Tucker (1963): “A Report on Sampling in Turkey”, SIS Publications, Ankara.

Kemal Göçmençelebi (1964): “Endeks Sayılar”, DİE Yayını No: 459, Ankara.

Haluk Cilov (1966): “Teorik ve Pratik İstatistik”, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 1186, İstanbul İktisat Fakültesi Yayını No: 185, Gazetecilik Enstitüsü Yayını No: 7, İstanbul.

Tuncer Bulutay (1965): “Doğrusal Programlamaya Giriş”, A.Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları No:186.

Tevfik Çavdar (1967): “Hanehalkı Anketlerinde Veri Düzenlemesi, DİE Yayını, Ankara.

Tuncer Bulutay (1967): “Ekonometrik Bir Deneme”, A.Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları No: 217.

Sevil Korum (1968): “Türkiye’de Toptan Eşya Fiyatları Endeksi”, A.Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları No: 260, Ankara.

Haluk Cilov (1968): “Tatbiki İstatistikler”, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul.

İlhami Karayalçın ve Coşkun Külür (1968): “Mühendisler İşletmeciler ve Araştırmacılar için Matematik İstatistik”, Arkadaş Matbaası, İstanbul.

Tevfik Çavdar (1969): “The Sampling Design of the Labor Force Survey in Turkey”, DİE Yayını, Ankara.

Uğur Korum (1969): “Ekonometrik Modeller ve Türk Ekonomisi için Bir Deneme”, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları No: 268, Ankara.

Tevfik Çavdar (1970): “Ekonomiye Uygulanmış Genel Matematik”, DİE Yayınları No: 605, Ankara.

Tevfik Çavdar (1970): “Ekonomi Teorisine Giriş”, DİE Yayını, Ankara.

Alptekin Esin (1970): “Örnekleme Metodları ve bir Uygulama, Kalite Matbaası, Ankara.

Haluk Cilov (1971): “İstatistik Tekniği ve Uygulaması”, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 1603, İktisat Fakültesi Yayınları No: 293, Gazetecilik Enstitüsü Yayını No: 13, İstanbul.

Uğur Korum (1971): “Matematiksel İstatistiğe Giriş”, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Kenan Gürtan (1971): “İstatistik ve Araştırma Metodları”, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Alaettin Kutsal ve Zehra Muluk (1972): “Uygulamalı Temel İstatistik” Hacettepe Üniversitesi Yayını, A2, Ankara.

Hüsnü Arıcı (1972): “İstatistik Yöntemler ve Uygulama”, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara.

Fazıl Gülçür (1973): “İstatistik Araştırma Metodları: İstatistik Matematiği-İstatistik Tahminler-Kararlar”, İstanbul İktisadi İdari İlimler Akademisi Yayını No: 55, İstanbul.

Kemal Göçmençelebi (1974): “İstatistik Ders Notları”, Ankara Mektupla Öğretim Merkezi Yayını, Ankara.

Kenan Ural (1973): “İstatistik ve Karar Alma”, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Şaban Karataş (1973): “İstatistiğe Giriş”, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 456, Ziraat Fakültesi Yayınları No: 134, Erzurum.

Tevfik Çavdar (1974): “Örnekleme Planı”, DİE Yayını, Ankara.

Kenan Görtan (1974): “İstatistik ve Araştırma Metodları, İktisat ve İş İdaresine Tatbikatı”, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul.

Baki Işıkara (1975): “Regresyon Yöntemleri ve Sorunları”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Leyla Ecevit ve Erdoğan Özötün (1975): “Türkiye’nin Gelir ve İstihdam Dağılımındaki Yapısal Değişim ve Kuznets Hipotezi”, DİE Yayınları No: 735, Ankara.

Mehmet Kıcıman (1975): “Mühendisler için İhtimaller Hesabı ve İstatistiğe Başlangıç”, ODTÜ Yayını, Ankara.

Fikri Akdeniz (1976): “Olasılık ve İstatistik”, Bizim Büro, Ankara.

Kenan Ural (1976): “İstatistik Yöntemleri ve Uygulamaları I”, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 2125, İktisat Fakültesi Yayınları No: 368, İstanbul.

Kemal Yoğurtçugil (1976): “Örnekleme/Yöntemler ve Uygulama”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Ergün Kip ve Yüksel İşyar (1976): “Basit ve Çoklu Regresyon Analizlerinin Zirai Ekonomi Problemlerine Uygulanması”, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 217, Erzurum.

Yüksel İşyar (1976): “İstatistik ve Ekonometrinin Temel Kavramları”, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 456, Ziraat Fakültesi Yayınları No: 213, Erzurum.

Bilge Aloba Köksal (1977): “İstatistik Analiz Metodları”, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 137, İstanbul.

Necati İşçil (1977): “Örnekleme Yöntemleri”, Kalite Matbaası, Ankara.

Zeki Avralıoğlu (1977): “İstatistik”, Ankara İktisadi İdari İlimler Akademisi Yayını No: 14, Ankara.

Maide Oruç (1977): “İstatistik Yöntemler”, Bizim Büro, Ankara.

Hayriye Özden (1977): “Örneklemeye Giriş”, Hacettepe Üniversitesi Fen Fakültesi Basımevi, Ankara.

Yalçın Tuncer (1978): “Bölgelerarası Benzeşme ve Türkiye: 1963-1973”, ODTÜ Yayını No: 32, Ankara.

Necla Çömlekçi (1978): “Deney Planlamasına Giriş”, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Basımevi, Eskişehir.

Kemal Yoğurtçugil (1978): “Ki-Kare Üzerine Bir Deneme”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Orhan İdil (1979): “Yönetimde İstatistik, Teknikler ve Örnek Olaylar”, Fatih Yayınevi, İstanbul.

Aybars Gürpınar (1979): “Introduction to Statistical Methods in Engineering”, Volume 1, ODTÜ Yayını, Ankara.

İrfan Gürkan (1979): “İstatistik” (Ticaret Liseleri İkinci Sınıf) (Onbirinci basılış) Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Yağın Tuncer (1980): “A Course in Multivariate Statistics: Distributions” ODTÜ İdari İlimler Fakültesi Yayını No: 37, Ankara.

Erkan Öngel (1980): “Araştırmacılar için Kimi İstatistiksel Teknikler” Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, Ankara.

6.2 Ülkemizdeki İstatistik Bölümleri ve İstatistik Bilim Dalının Gelişimi

Ülkemizde ilk İstatistik bölümünün kuruluşunun üzerinden 45 yıl geçti. İstatistikçiler Üniversitelerde istatistik, matematik, endüstri, ekonomi, ekonometri, zootekni, bölümleri ve Tıp Fakülteleri Biyoistatistik anabilim dalları v.s. içine dağılmış durumdadırlar.

Son yıllarda yeterli sayıda öğretim üyesi olmadan değişik nedenlerle Ülkemizde İstatistik bölümleri açılmıştır. Üniversitemizimiz istatistik bölümlerinde 140 civarında görev yapan doktoralı öğretim üyesi bulunmaktadır. Bunların en az %10 unun doktorası İstatistik bilim dalı dışındadır. Bu sayı Endüstri ve Matematik bölümleri ile Zootekni Biyometri bilimdalı ve Tıp Fakültelerindeki 20 civarındaki Biyoistatistik anabilim dallarında çalışan 60 kadar doktoralı öğretim üyesinin eklenmesiyle 200 ü geçebilir. Görüldüğü gibi Ülkemizde 45 yıllık mazisi olan bir bilim dalının öğretim elemanlarıyız

Temel Bilimler arasında yerini alan İstatistik bilim dalının ülkemizde geliştirilebilmesi için ilgili bilim dallarında tüm aşamalar için oluşturulan jürilerin araştırmalara uluslararası boyut kazandırma çabası içinde olmaları gerektiği inancındayız.

Ülkemizde son zamanlarda her yıl en az bir ulusal nitelikli yakın bilim dallarını da içeren istatistik sempozyumu düzenlenmektedir. Bu toplantıların sağlayacağı yakınlaşmalarla ortak araştırma konuları üzerinde çalışanlar cesaretle uluslararası dergilerde ortak yayın yapma yollarını bulmalıdırlar. Bilimde öncü ülkelerin bilim insanları, kurumlar ve uluslar arası ortak yayın yapma eğilimine hız vermiş durumdadırlar. Bu yaklaşım örnek alınmalıdır. Ülkeler sıralamasında yer alabilmemiz için az sayıdaki istatistikçimizin özgün yayın yapma çabası yeterli olmamaktadır. Bilimsel anlamda gelişmiş ülkeler arasında yer alabilmemiz için bilimsel yayınları ve uluslararası bilimsel konferansları güncel olarak izleyerek yayınlarımızda da sayı ve niteliği arttırmalıyız. Unutulmamalıdır ki “Bilimin nabızı bilimsel dergilerde atmaktadır”. Ord. Prof. Dr. Cahit Arf hocamızın 1974 yılında temenni ettiği gibi “Genç bilim insanlarımızın anlamak hırslarını uzun süre her şeyin üstünde tutabilmeleri ve mutluluklarını uzun süre orada bulabilmeleri “ gerekmektedir. Sonuç olarak, düzeyli

araştırmalarla gelecek için bilinçle bilgi üreterek kalıcı izler bırakacak biçimde bilim dünyasında yerimizi almalıyız.

Yazımızı uzun yıllardır Ülkemizde söylenen bir tümce ile bitirmek istiyoruz: “İSTATİSTİK ÜRETMEK KARANLIĞA IŞIK GÖTÜRMEK KADAR ONURLU BİR GÖREVDİR.”

7. KAYNAKLAR

Akdeniz, F., Dönmez, D. 1999. The History of Statistics in the Ottoman Empire. *Chance*, 12 (3): 37-39.

Behar, C., 1996. Osmanlı İmparatorluğu’nun ve Türkiye’nin Nüfusu 1500-1927. *Tarihi İstatistikler Dizisi Cilt 2*. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.

Güran, T., 1997. Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri 1909, 1913, ve 1914. *Tarihi İstatistikler Dizisi 3*. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.

Güran, T., 1997. Osmanlı Devletinin ilk İstatistik Yıllığı 1897, *Tarihi İstatistikler Dizisi 4*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.

Karal, E. Z., 1997. Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı, 1831 DİE Matbaası II. Baskı, İlk baskı 1943.

Kutsal, A., Toktamış, Ö., 1981. İstatistik Tanımlar, Tarihçe, Örgütler, Yayınlar, Öğretim Hacettepe Üniversitesi Fen Fakültesi Yayını. *Ders Kitapları Dizisi: 14*.

Ökçün, G., 1997. Osmanlı Sanayi 1913, 1915 Yılları Sanayi İstatistikleri. *Tarihi İstatistikler Dizisi 4*. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.

Pamuk, Ş., 1995. 19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti. *Tarihi İstatistikler Dizisi Cilt 1*. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.

Wasserman, W., 1958. The Teaching and Use of Statistics in Turkey, *The American Statistician* 1958, 12 (2): 16-18.

A PERSPECTIVE OF THE HISTORY OF STATISTICS IN TURKEY FROM THE OTTOMANS’ TIMES TO THE CURRENT ERA

ABSTRACT

The purpose of this paper is to present and search of the relevant progresses of how to use and collect statistical data in order to organize and justify the economy, and to organize how to keep continuation of the empire by starting from the initial attempts the Ottomans to the current era. In addition to this, we would like to share with the readers all the progress in the area of statistical science in Turkey during the period of the Turkish Republic.

Keywords: History of the progress, Ottomans, Statistical science history in Turkey.